

A SZÍNHÁZ SZABADDÁ TESZ

Jászay Tamás: Szabálytalan és kíméletlen. Beszélgetések a Szegei Egyetemi Színpadról

Az utolsó Paál István-rendezés, amit láttam, Drago Jančar *A nagy briliáns valcer* című előadása volt Veszprémben, 1989. február 17-én. Előtte Tolnai Ottó *Tűzálló esernyő* című darabjának a Zalaegerszegi Nyílt Fórum keretében tartott műhelybemutatóján vettem részt 1987. december elején.¹ Láttam még a szolnoki *Hamletjét* annak budapesti vendéjátékán 1982 tavaszán az Operettszínházban(!), s előtte öt pécsi rendezéséből hármát biztosan: Camus *Caliguláját* a Tettyei Esték keretében a romoknál 1976. augusztus 21-én (a bemutató az év januárjában volt a Pécsi Nemzetiben), az *Uránbányászok* című riportdrámát, mely László Lajos újságíró azonos című kötete alapján készült (1976 tavaszán, előfelvételis sorakatonai eltávom idején) és Alfred Jarry *Übii királyának* magyarországi bemutatóját 1977. február 11-én.² A további kettőre – Janusz Krasiński *Ha megjönnek a fivéreim* (1975. március 29.) és Molière *Scapin furfangjai* (1976. szeptember 19.) – nem emlékszem.

Mindezt szabadkozásnak szánom, mivel egy olyan kötetet szemlézek, amely a Szegei Egyetemi Színpad 1965-től 1973-ig tartó működéséről szól. A többek által a könyvben elsőként említett, a korszakot megalapozó Paál-rendezés Ionesco *A király haladik* darabja,³ melynek 1965. november végén volt a bemutatója,⁴ az utolsó pedig a Sarkadi Imre *Kőműves Kelemenjéből* készült előadás 1973 októberéből. Az előadásokat, Paál István alakját, saját maguk színpadbeli, ahhoz kapcsolódó tevékenységét és erről való emlékeiket az akkori színpadtagokkal készült interjúk formájában örökíti meg a kötet. A mű szerzője, szerkesztője, az interjúk készítője, Jászay Tamás az előszóban jelzi, hogy nem látott élőben egyetlen, Paál István által a Szegei Egyetemi Színpad számára rendezett előadást sem.

¹ Ez a rendezése nem nyilvános előadás volt, hanem a Dramaturg Céh „A magyar dráma nyílt fóruma” című az évi programjának házibemutatója. Bizonyára ezért hiányzik valamennyi listából, amelyik Paál István rendezéseit felsorolja. Megemlíti azonban Radnóti Zsuzsa a Tolnai Ottó

Végl(ő)adás című drámakötetéhez írott utószava végén: „Szakmai bemutató: Zalaegerszegi Nyílt Fórum, 1987”. Radnóti Zsuzsa: Magányra ítélve (Tolnai Ottó drámáiról). In: Tolnai Ottó: *Végl(ő)adás*. Neoprológus Kiadó, Budapest, 1996, 200–211., 210.

² A színházi intézet adattárában tévesen február 21. szerepel (ami hétfői – akkoriban játékszüneti – nap volt).

³ 1970-ig ezen a címen adták elő kétszer, Gera György fordításában, 1989 óta Bognár Róbert fordításában *Haldoklik a király* címmel játsszák. Ez utóbbi fordítás jelent meg Ionesco *Drámák* című kötetében (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990).

⁴ A színházi intézet adattárában tévesen 1967 szerepel. Nánay István később említendő könyve két helyen a helyes, 1965-ös dátumot közli (36. és 187. oldal), ám a Paál István rendezéseit felsoroló listában a téves 1967 szerepel (195. oldal).

MASZK Egyesület
Szeged, 2024
92 oldal, online

Én sem mondhatok mást. És ennek – éppúgy, mint Jászay esetében – nemzedéki okai vannak. Ő akkor született, amikor Paál István már Szolnokon rendezett, én pedig a kötetben tárgyalt időszakban felső tagozatos, majd gimnazista voltam Pécsen.

A tizennégy interjúalany eltérő „szerepet” és szerepet töltött be Paál Szegedi Egyetemi Színpadi korszakában, ám a beszélgetésekben felidézett emlékeikben van valami közös. Ez pedig a részvételiség és a tanúságtétel. Mindez egyedi megvilágításba és egyben fénytörésbe helyezi azt, amit a független/alternatív/amatőr színház történetében az előadásaikról a kívülállók, azaz a nézők és a kritikusok, a rajongók és az apparatcsikok, a szemlélők és a jelentésírók beszámolóí, dokumentumai nyomán mindeddig a Szegedi Egyetemi Színpad Paál István fémjelezte korszakáról tudhattunk.

Jászay Tamás online kötetének regisztere olyan hatás kelt, ami e regiszter reprodukálására készlet. Mint amikor egy szerző művét olvasván annak megszólalásmódját vagy szemléletét imitálja a kritikájában a recenzens (például Esterházy művéről Esterházy modorában ír). Itt, ennek a kötetnek az esetében maga is emlékidezésbe fog, például azokról a dalokról, melyeket a Cseh Tamás – Bereményi Géza szerzőpáros az *Uránbányások* című darabba írt, s melyeket évtizedeken át maga is megszólaltatott, vagy arról, hogy az *Übü király* premierjére Pécsre érkezett Örkény Istvánt ő mutatta be az Irodalom Tanszéknek a kortárs magyar írókat vendégül látó sorozatában elsős főiskolásként, a hallgatóknak szerzett találkozózn. De mindez megmarad privátnak, nem is folytatom.

Jászay interjúinak az a kitűnősége, hogy az egyéni megszólalások, múltidéző élmények, tapasztalatok túlmutatnak az egyes résztvevők egykori személyes szerepén, és egyszerre adnak hiteles képet Paál István személyiségéről, akkori tevékenységéről, a közösség erejéről, a közösen vallott eszmények képviseléséről, illetve arról az intézményi és társadalmi kontextusról, amelyben mindez megvalósult és működött.

Paál Istvánról (1943–1998), a Szegedi Egyetemi Színpad keretében, illetve a későbbiekben végzett rendezői munkájáról az egyes előadások írott recepcióján túl születtek már kötetek. A mostani könyv előzményeihez tartozik Bérczes László *A végnek végéig. Paál István* című, 1995-ben megjelent munkája. Ennek gerincét interjúk adják, Paállal és alkotótársaival, akik közül többen a Jászay-kötetben is szerepelnek (Ambrus György, Vági László, Dózsa Erzsébet, Árkosi Árpád, Duró Győző, Keserű Imre, Kohler Katalin). A másik egy 2023-ban megjelent színháztörténeti mű, Nánay István *Nyitott színház. Paálisti és a Szegedi Egyetemi Színpad* című könyve, mely az együttes leghíresebb produkciójának évfordulójához kapcsolódva született: az 1973-as *Petőfi-rock* színrevitelének ötvenedik évfordulója alkalmából. Nánay István sorra veszi a Szegedi Egyetemi Színpad korabeli bemutatóit, melyekről már annak idején is írt, az előadásokon túl bemutatva az intézményi és politikai kontextust, korabeli újságcikkeket, a főszöveg végén pár oldalon idézve a Bérczes-kötet interjúból, függelékben pedig közölve két korabeli Paál-írást és egy informátori jelentést.

Jászay Tamás, az itt szemlézett kötet szerzője-szerkesztője az előszóban kiemeli, hogy Szegeden mintegy száz éve meghatározó a független színházi gondolkodás és hagyomány. Ez a továbbörökítés a szemléletet és gyakorlatot, az intézményesülés alakzatait is magába foglalja, az 1930-as évek elején a fiatal Hont Ferenc kezdeményezte Szegedi Szabadtéri Játékoktól az 1990-ben Perovics Zoltán alapította Metanoia Artopedia kísérleti színházon át a rákövetkező évben létrehozott, független színházakat felvonultató THEALTER nemzetközi színházi fesztiválig. Ebbe a független színházi környezetbe ágyazódik az 1960-as évek derekától a Szegedi Egyetemi Színpad, szellemi és esztétikai hidat képezve az említett színházi formációk között.

Az előzményként említett kötetektől Jászay könyvét – többek között – az különbözteti meg, hogy az ő munkájában közvetlenül jelen van és érvényesül a párbeszéd, míg azokban túlnyomórészt monológok olvashatók. Még akkor is, ha mindkét korábbi kötet törek-

szik valamiféle látszólagos párbeszédre. Bérczes a megszólalók monológjait két részre osztja, s a könyvben bal oldalon Paál István szövegét, a másikon pedig a színpad tagjainak beszámolóit közli, ám keretként ott van egy közte és Paál közötti dialógus. Nánay Istvánnál a kötetben idézett korabeli cikkrészletek és a mostani színháztörténeti horizont lépnek egymással párbeszédbe. Tényleges párbeszéd azonban Jászay Tamás kötetében van, aki érzékenyen és felkészülten, személyre szabottan kérdez, ami dinamikát ad a szövegnek. A részben egybehangzó, ám részben széttartó emléknymok, hangsúlyok elevenné teszik az ötven-hatvan évvel ezelőtti színpadi fejleményekről szóló beszámolókat.

Az interjúalanyok eltérő időpontban kapcsolódtak be a színpad működésébe, eltérő ideig voltak tagok, eltérő mértékű volt a színpadhoz kötődő tevékenységük, ahogy eltérően alakult pályájuk, életútjuk, valamint a színházzal mint tevékenységgel és intézménnyel való kapcsolatuk. A velük folytatott beszélgetések fókuszja nem elsősorban az eredmény, hanem a folyamat, illetve a léttapasztalat; annak megidézése, hogy milyen volt a Szegedi Egyetemi Színpad tagjának, segítőjének, befogadójának lenni a hatvanas-hetvenes évek fordulóján.

Micsoda korszak! Micsoda generáció! A *Petőfi-rock*, amit Paál István a magyar *Hair*nek nevezett. Jerzy Grotowski, akinek neve közel negyvenszer hangzik el, például így: „a Grotowski-féle színház volt a minta; azt az átélt színészi teljesítményt kereste” (34.), s akinek kapcsán Halász Péter arról írt a *Színház* folyóirat Grotowski-különszámában a lengyel rendező 1999-ben bekövetkezett halálát követően – a magyar független szcénára vonatkoztatva –, hogy „Grotowski csuhájából léptünk elő”.⁵ Harminc évvel ezelőtt Paál István erről a hatásról ezeket mondta: „Grotowski alapvetően megváltoztatta az élethez és a színházhoz való viszonyomat. És most, 1994-ben, úgy gondolom, azt is értem már, miért hagyta abba a gyakorlati színházi munkát. Abba kell hagyni, ha már nem tudsz, nem lehet úgy dolgozni, mint egykor. Kiszakadni, kivonulni, mindent itt hagyni”.⁶

A kísérletezés kockázata és szabadsága, a sorsvállalás bátorsága mint generációs attitűd és tapasztalat sugárzik az interjúkból, amelyek bár a múlttól szólnak, a jelennek adnak példát, tartásból, következetességből, hitből, közösségiségből, a színház morális intézményként való felfogásából. Akkoriban a kötetben megszólaló interjúalanyok a húszas éveik elején, legfeljebb derekán jártak, Paál István harminc volt, amikor a *Petőfi-rockot* és a *Kómúves Keleмент* megrendezte.

Kordokumentum, emlékezeti szöttes, amelynek történetszálaiból kirajzolódik egy kép az 1960-as, '70-es évek fordulójának Szegedi Egyetemi Színpadáról, amelynek jelentőségét már annak idején érzékelték a nézők és a szakmabeliek. Ezt akkor különféle díjak, felfokozott közönségreakciók mutatták egyfelől, másfelől a „szervek” növekvő figyelme. Egy biztos, a korszak színháztörténeti súlyú és jelentőségű színpadáról van szó, amelynek méltó megidézését adja Jászay Tamás kötete.

A kötet interjúinak az interjúalanyok megszólalásából vett egy-egy mondat a címe. Az alábbiakat nem ezekből a címekből válogattam, de ízelítőként és a könyv atmoszférájának megidézéseként magam is kiemelk minden megszólalásból egy-egy rövid idézetet.

„Elsőéves koromban megismerkedtem az akkor másodéves Paál Istivel, így nyomon követhettem személyisége alakulását. Elegáns, sötét öltönyben jelent meg, nyakkendő, hegyes orrú cipőt viselt, szóval úriember fazonra vette. Lehet, hogy ez is csak játék volt?” (Ambrus György, 10.); „voltak kedvenc színészeim, akik nem a szerepet játszották el, hanem a szerep játszotta el őket. [...] Ez volt a Szegedi Egyetemi Színpad csodája is, Isti ezt csinálta ösztönösen, még jóval azelőtt, hogy megismerte volna Grotowskit.” (Vági László, 14.); „A keménymagot azok alkották, akik osztották Isti nézetét, miszerint a színházcsinálás etikai kérdés.” (Dózsa Erzsébet, 21.); „Nekem ez nem a múlt, hanem egy részem, ami-

⁵ Halász Péter: Grotowski csuhájából léptünk elő. *Színház*, 2000, különszám, 41–47.

⁶ Bérczes László: A végnek végéig. Paál István. Cégér, Budapest, 1995, 122–123.

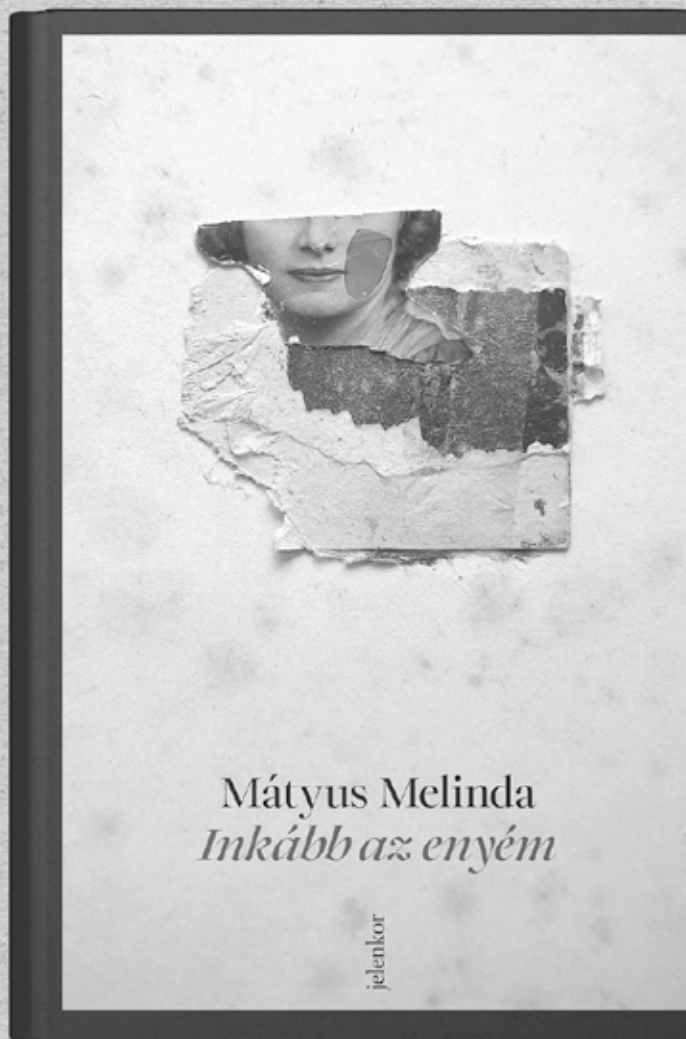
ből vagyok.” (Geréb Ágnes, 28.); „a Színpad előadásaiiban nem neveztük nevükön a dolgokat, hanem elértük, hogy aki nézte, annak eszébe jusson.” (Kohler Katalin, 30.); „Én csak azzal az erős élményháttérrel tudom nézni a színházat, amit Istitől kaptam, és időnként eszembe jut, hogy milyen szépen aprópénzre váltódott, ami akkor avangárd volt.” (Szajbély Mihály, 37.); „Neki eleve volt egy forradalmi attitűdje, az összes olyan műve, amiben részt vettem, itatósként szívta magába ezt a mentalitást.” (Kormos Tibor, 39.); „Ez életforma volt, nem csak egy színház.” (Papp László, 43.); „Ez a legerősebb emlékem: ott van Ács Jani, Dózsa Erzszi, én, és jönnek a nézők. [...] Hihetetlenül hosszú várakozással és csönddel öleljük át egymást [...] Az összes előadásból ez a csend, ez az atmoszféra, ez a várakozás bizonyos terekben ezzel a két emberrel a legerősebb élményem.” (Árkosi Árpád, 50.); „A test szerepe sokkal felfokozottabb volt, mint bárhol másutt, amit akkor láttam.” (Krékits József, 53.); „A tartás, amit Isti és a Színpad elvárt, talán az egyik legfontosabb muníciánk.” (Herneckzi Katalin, 60.); „Neki köszönhetem, hogy színházi ember lett belőlem.” (Duró Győző, 68.); „Isti egyértelműen guruja és vezetője volt a csoportnak.” (Keserű Imre, 69.).

Az egykori tagokkal készült interjúkat egészíti ki egy Nánay Istvánnal készült beszélgetés, aki 1971-től kezdődően követte nyomon Paál István rendezői munkásságát, recenziókon és személyes eszmecsereken keresztül. Ez utóbbiról ezt mondja: „Istivel a kapcsolatunk akkor mélyült el igazán, amikor profivá vált: a pécsi előadásairól már a bemutatók előtt többször beszélgettünk. [...] Családirag is összejártunk, és ezek a találkozások mindig szakmázásba futottak ki. Ő mesélt, én reagáltam, ebből alakult egy párbeszéd” (73.). És van a kötetben még egy dokumentum, Szőnyi György Endre *Színház! Színház!* című, 1983-ban készült filmnovellája, mely arra az ötletre épült, hogy összekapcsolja az ifjú Horváth István rendezte 1941-es *Hamletet* a Szegedi Egyetemi Színpad és Paál István történetével. Igazi csemege és különlegesség.

A Szegedi Egyetemi Színpadról született előzményeket (Bérczes és Nánay könyvét) tovább bővítik a közelmúlt kutatásai, eseményei. Ilyen a „Hiányzó (színház)történetek” című kutatási projekt, amely az 1960-as, ’70-es évek magyarországi úgynevezett „amatőr színházi mozgalmának” különféle csoportjaival, együtteseivel foglalkozik. A kutatásnak a Szegedi Egyetemi Színpad működéséről szóló részében az egyes bemutatók adatain, dokumentumain kívül az egykori résztvevőkkel készült interjúk is megtalálhatók (tíz ilyen készült). A színpad vezető színésznője volt Dózsa Erzsébet, akiről 75. születésnapján (amit már nem ért meg), 2024. november 11-én Budapesten, a Magvető Caféban megemlékezést tartottak barátai és tanítványai. Az estről készült videófelvétel első fél órájában a Szegedi Egyetemi Színpadról esik szó, a felvételen a negyedik perctől 8:07-ig a *Petőfi-rock* egy részlete látható.

Az írásom elején említett Drago Jančar *A nagy briliáns valcer* című darabjának színhelye „A Szabadság Szabaddá Tesz” nevű pszichiátriai intézet.⁷ Az 1985-ös dráma az önkény működését egy totális intézményen keresztül modellálja. Ahol az elnyomással szemben a szolidaritás, az összefogás és a szabadságvágy a művészet ígéretével és eszközeivel megerősítve teszi elviselhetővé az adott rezsimit és időszak „szűk levegőjét”. Mert lehet, hogy körülvesz bennünket az önkény, de valahol muszáj szabadnak lenni. Például a független színházban.

⁷ Drago Jančar: *A nagy briliáns valcer*. In: *A hódító. Mai szlovén drámák*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989, 225–313.

Különös testi szenzációk találták meg saját nyelvüket Mátyus Melinda sodró erejű prózájában. Nevelődési regénnyé összeálló elbeszélései egy mindeddig teljességgel ismeretlen nézőponttal teszik finomabbá világunk nyelvi érzékelését, jelsül a lelkésznő látásmódjával. Történetei csaknem észrevétlenül űznek ki az irodalomból, önmagunk felismerésének irányába.

Mondjuk talán lelkésznőregénynek.

Mondjuk talán irodalomtörténeti eseménynek.

Visky András

Kodály

KÖZPONT / CENTRE

2025

jan

29

19⁰⁰

SZENDŐFI PÉTER ÉS A MAO

YELLOW ALERT
LEMEZBEMUTATÓ

Vendég
Szirtes Edina Mókus,
Kertész Erika

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NKFT.

PÉCS

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

PÉCSI SÖR
PÉNYKERESKEDŐ

PAPPAS

Örök értékek a jelen korában!

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán olyan tudást adunk át, amely túlmutat a szakmaiságon.

Képzéseink a kritikus gondolkodás, a társadalmi érzékenység és a kulturális értékek iránti elkötelezettséget erősítik – olyan értékeket, amelyek társadalmat és közösségeket formálnak.

Nem csak mesterszakon vagy doktoranduszként lehet a korábban megszerzett tudást elmélyíteni. Szakmai specializálódásra, új szakképzettség megszerzésére szolgálnak szakirányú továbbképzéseink.

Várjuk az alap- vagy mesterképzésen végzett, illetve osztatlan képzésen oklevelet szerzett jelentkezőket.

Az alább felsorolt, 2025. szeptemberi indulással meghirdetett szakirányú továbbképzésekre van lehetőség jelentkezni.

-
- angol-magyar bölcsészettudományi szakfordító
  - az információs műveltség és a könyvtárpedagógia alapjai
  - biblioterápia (Pécs és Budapest)
  - gyakorlatvezető mentortanár
  - igazságügyi régészet
  - irodalmi szerkesztő és kritikus
  - iskolai szociális munka
  - közoktatás vezető és pedagógus-szakvizsga
  - magyar mint idegen nyelv szakos pedagógus
  - mentálhigiéné és közösségi segítés
  - pedagógus szakvizsga
  - protokoll szaktanácsadó és rendezvényszervező
  - reflektív addiktológiai szociális segítés
  - roma társadalomismeret
  - sportpszichológia

A jelentkezéssel kapcsolatban felmerülő kérdések esetén
keressék bizalommal felvételi referensünket,
Galamb Esztert a btkefelvi@pte.hu e-mail címen keresztül.

PTE | **BTK**

Teljes körű nyomdai, reklámpari tervezés és kivitelezés

ÖN MEGÁLMODJA, MI KINYOMTATJUK!

www.nyomdaiotletek.hu

TÁMOGASSA

A JELENKOR FOLYÓIRATOT,

a kortárs magyar irodalom
meghatározó műhelyét!

Lapunk 1958 óta inspirálja és közli
a mindenkori kortárs magyar irodalmat.

Mások mellett Weöres Sándor, Mészöly Miklós, Csorba Győző,
Bertók László, Esterházy Péter, Nádas Péter, továbbá számos
fiatalabb hazai szerző írásainak adott otthont, miközben olvasók
generációit segítette az irodalmi tájékozódásban.

Folyóiratunk fennmaradásához szükség van az ön támogatására!
Ne hagyja, hogy a modern magyar irodalmi kultúra
egyik leghosszabb és legszebb története véget érjen!

Előfizetését vagy adományát a folyóiratot kiadó
közhasznú alapítványunk várja:

JELENKOR ALAPÍTVÁNY

7621 PÉCS, SZÉCHENYI TÉR 7–8.

SZÁMLASZÁM:

50800111-11164573